

A pedagógusok információellátása és a könyvtárak

Ebben a dolgozatban, amely eredetileg előadás-ként hangzott el a Magyar Könyvtárosok Egyesületének miskolci vándorgyűlésén, az információ-ellátást a lehető legszélesebben értelmezzük, azaz egyaránt értünk rajta könyvtári, szakirodalmi és szakirodalmi információs ellátást. Tesszük ezt azért, mert a pedagógus-társadalomnak — ennek a nagy számú, az ország egész területén szétszórta élő értelmiségi rétegnek — valóban ilyen komplex ellátásra van szüksége, ugyanis csak így tehet eleget nemes feladatának, az új nemzedék mind magasabb színvonalú képzésének és nevelésének.

Hogy a pedagógusok irodalommal, szakirodalommal és szakirodalmi információval való ellátása korántsem kis, illetve egy nemű feladat, jól érzékeltetik a következő számadatok: Több mint száz ezres társadalmi csoportról van szó, ezen belül 75 ezernél több általános iskolai, kerekén 16 ezer középiskolai és csaknem 10 ezer szakmunkásképző intézeti pedagógusról. S e számban nincsenek benne sem az óvónők, sem a területi tanügyi igazgatásban dolgozók; a minisztériumról, a felsőoktatásról, valamint a pedagógiai háttérintézményekről és kutatóintézetekről pedig készakarva nem szólunk: az ő információellátásuk ugyanis más kérdés; amely itt csak vékony szeletke gyanánt fog szerepelni.

De lépünk tovább: a pedagógus-társadalom nemcsak aszerint tagolódik, hogy ki hol tanít, ki az igazgató a 2700 általános, a csaknem 550 középiskolában, valamint a 280 szakmunkásképzőben, illetve ki milyen rangot visel a szakigazgatásban. A pedagógusoknak hozzávetőlegesen 75 százaléka szaktanárként tevékenykedik, tehát a tudományok valamelyikében, többnyire két-két rokon tudományágban még felső fokon képzett szakember is.

Ezért az a legcélszerűbb, ha a pedagógusok számára szükséges információk válfajai szerint tekintjük át a helyzetet és a tennivalókat.

Tanügyi igazgatási információk – pedagógiai információ

A tanügyi igazgatási információk között vannak nyilvánosak, félig nyilvánosak és csak meghatározott személyeknek szólók. Az információellátás hivatalos részét illetően azt hisszük, nincs semmi féle hiány, hiszen a magyar tanügyi igazgatás a feloszabradulás után is megtartotta régi hagyományát, nevezetesen az oktatás-képzés ügyének utasításokon alapuló, szigorúan instrukcionális irányítását. Ha például megnézzük a kulturális igazgatási kézikönyv és az oktatásigazgatási kézikönyv vastagságának arasszal mérhető különbségét, azt is gondolhatjuk: az oktatásügy a túlszabályozott ügyek közé tartozik. Ám ez legyen a Művelődési Minisztérium gondja, amely egyébként a legutóbbi években maga is így értékelte a helyzetet, s ennek jegyében fogott hozzá a jogszabályok sűrű vetésű ágyásainak kiegyeléséhez.

E tekintetben az iskolai és a közművelődési könyvtárosok feladata az, hogy igen gondosan gyűjtsenek minden közlőnyt, jogszabályt, illetve egyéb instrukciót, például tantervi utasítást, ami az iskolai könyvtárak esetében bizonyos archiválási tennivalókat is maga után vonhat. E dokumentumok használatával, kézbeadásával kapcsolatban — természetesen — kötelező a jogi éberség: hiszen az elavult, hatályát vesztt jogszabály félrevezet.

Erre a pedagógus használókat annál is inkább figyelmeztetni kell, mivel egyéb irányú tájékozódásuk — hogy úgy mondjuk — gyümölcsseit mindig csak az éppen hatályos tanulmányi rend és a tanterv által meghatározott keretekben közvetítetik a tanulóknak. Másként szólva: a pedagógusnak tulajdonképpen mindent a jogszabályi-instrukcionális keretek figyelembevételével kell olvasnia.

A második csoportba a módszertani, a tantárgymódszertani és a pedagógia tudományi információk tartoznak. Szeretnénk hinni, hogy ezek egy részéhez a hivatalos továbbképzés keretében — képzettségi színvonaluknak, szakjuknak és foglalkoztatásuknak megfelelően — a pedagógusok nemcsak beszélt és szemléltetett formában jutnak hozzá, hanem különféle segédletek formájában is. Azt is szeretnénk remélni, hogy a tantárgymódszertani lapok eljuttanak minden illetékes kezébe. Talán még a hazai pedagógia tudományos orgánjai is.

Belátjuk: az eddig felsorolt pedagógiai információellátás még meglehetősen szelektáló, hiszen a „felhőkben szálló” információkból mindössze annyit „csapadékoztat” le, amennyit hazai feltételeink közepette — a túlsordulás veszélye nélkül — „fel lehet szívni”, illetve amennyi e „felszívást követően” a hazai oktatási gyakorlatban a megfelelő áttételekkel hasznosítható.

Azonban bármennyire szerény is ez a „lecsapadékoztatás” a világszerte keletkező pedagógiai szakmai információk teljességéhez mérten, fontossága mégis meghatározó. Nem kevesebbről van itt ugyanis szó, mint arról, hogy a hazai oktatási gyakorlat nagyobb sebességre kapcsolva szegődjék nyomába az élenjáróknak, elsajátítván mindazokat a készségeket, amelyek például a könyvnek, a folyóiratnak, a könyvtárnak, az aaudiovizuális eszközöknek és a számítástechnikai lehetőségeknek a didaktikai és a nevelési folyamatba való szerves beépítéséhez kelljenek.

Természetesen: az oktatásügyi döntések előkészítőinek és a döntéshozóknak, a pedagógiai oktatóknak és kutatóknak ennyi szűkebb értelemben vett szakmai információ nem elegendő: nekik olyan mértékű szakmai tájékozottságra van szükségük, amelyből biztonságosan megállapíthatják, hogy hol tartunk mi, illetve, hogy a világ egész kínálatát látva, mi lehet, mi legyen a következő korszerűsítési lépés az oktatásügyben, nem is beszélve azokról a szaktudományi ösztönzésekről, amelyeket a szakirodalom és a szakmai információ kreativitásuk fokozásának adhat.

Az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum e célból már jó ideje kifejlesztette a maga információs szolgáltatásait, köztük a felső vezetés számára adott napi információkat, valamint azokat a kiadványokat, amelyek a hazai és a külföldi szakirodalomról nyújtanak bibliográfiai vagy referatív tájékoztatást. Nincs kétségünk afelől, hogy az a pedagógus, aki valóban igényli használatukat, utánjárás nélkül vagy csupán némi utánjárással hozzájuthat ezekhez.

Külön örömmre szolgál, hogy az „A”-típusú közművelődési könyvtárakat követően a „B”-típusúakban is napirendre került a tájékoztatási kiadványokkal való minél hiánytalanabb ellátottság igénye, amint erről a Szombathelyi Megyei Könyvtár munkatársának, *Engli Katalinnak* cikke is tanúskodik (*Könyvtáros* 1982/4. sz.). Nyilvánvaló, hogy a pedagógiai információ említett termékei az erre irányuló törekvésekben igencsak előkelő helyen szerepelnek majd, úgyhogy holnap-holnapután már minden bizonnyal tényként állapíthatjuk meg: a pedagógiai információ hazai produktumai az „A”- és a „B”-típusú könyvtárakban mind kurrens, mind visszakereshető formában egyaránt megtalálhatók.

Csak hogy a hazaiakon kívül léteznek nem hazai és nem hagyományos technológiával készült produktumok is, az úgynevezett mágnesszalagok és az online, a közvetlenül hozzáférhető adatbázisok.

Ami a mágnesszalagokról történő szelektív információterjesztést illeti, az utóbbi néhány évben Magyarország is felzárkózott az információellátásban fejlettebb országokhoz. A *Hazai szakirodalmi számítógépes információkereső szolgáltatások* című tájékoztató 1981-ben megjelent 2. kiadása szerint a magyar könyvtárak és információs intézetek 25-féle ilyen szalagot működtettek, és további 13 működését készítették elő.

Azonban a hazánkban futtatott szalagok egyike sem pedagógiai. Mindössze az SCI-nek (Science Citation Index = tudományos hivatkozási index), a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárában meghonosított szolgáltatásnak van némi pedagógiai vonatkozása, az is inkább a pedagógiai határterületeket illetően. A tervezett szolgáltatások közül a FRANCIS-nek (French Retrieval Automated Network for Current Information in Social and Human Sciences = humán és társadalomtudományi kurrens információk francia gépi visszakereső rendszere) esik még „gyűjtőkörébe” a pedagógia, ám ez sem kifejezetten pedagógiai adatbázis.

Terheli-e mulasztás az Országos Pedagógiai Könyvtár miatt, hogy a szelektív gépi információterjesztés a pedagógiai szakterületen mindmáig hiányzik — ne firtassuk. Annyit azonban megjegyzünk, hogy megítélésünk szerint az Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum mindig inkább monumentális, nehezen létrehozható információs rendszerben gondolkodott, nem pedig az egyes korszerű szolgáltatások minél gyorsabb bevezetésében, amihez nem rendszert kell teremteni, hanem piacot.

Másfelől azonban azt is tudni kell: az idegen nyelvű szolgáltatások piaca mindenképpen korlátozott lesz, mégha a pedagógusok között szép számmal találhatók idegen nyelvszakosok is. Ez abból adódik majd, hogy e piac mögött nincs se pénztermelő ipar, se mezőgazdaság.

Az anyagi gondok még nagyobbak látszanak, ha a korszerűbb lehetőséget, a távoli adatbázisok online használatát vesszük szemügyre. Az MTA Számítástechnikai és Automatizálási Kutatóintézetében egyébként már most is van ilyen igénybevételei lehetőség, de óránként 80—120 dollárba kerül. Itt az is megesett már, hogy az egyik legismertebb pedagógiai adatbázist, az ERIC-et (Educational Resources Information Center = Oktatási Információs Központ) vették igénybe, összesen 3,8 órában.

Kétségbeesni azért nem szabad. Az árkérdés hosszú távon csak megoldódik valahogy: a szükséges pontokon előbb-utóbb bizonyosan meglesznek az online-használathoz is a megfelelő keretek. Csak biztatásul mondjuk, hogy például az osztrák egyetemi könyvtárakból összesen máris 33 adatbázissal lehet online módon társalogni. Ezek között természetesen ott van az ERIC is, valamint további 3—4 pedagógiai határterületi adatbázis.

Hogy a MISZON keretében, azaz a szocialista országok társadalomtudományi információs rendszerén (*Könyvtáros*, 1977/3. sz.) belül kiépítendő-

kiépülőben levő pedagógiai információs rendszer technológiailag mikorra éri utol a nyugati online-rendszereket, nem tudjuk megmondani. Az azonban kétségtelen, hogy — már csak a pedagógiai információk ideológiai jellege miatt is — a szocialista országokból származó információk rendszeres beáramlására mindenképpen szükségünk van, függetlenül attól, hogy online-úton vagy a hagyományos postaforgalomban érkeznek-e hozzánk.

A tanulók által is megszerezhető információk ismerete

A pedagógusok naprakész tájékozottsága szempontjából szinte sorsdöntő, hogy ismerjék a tanulók által is megszerezhető információkat. Tulajdonképpen az ezekről való értesültségük dönti el, hogy „ki a legény a gáton”, no nem a tantestületben, hanem a gyerekek előtt. Ha ezt jól átgondoljuk, nagyjából érthető is, hogy miért nyitott az oktatásügy olyan nehezen ajtót az önálló ismeretszerzésre nagyobb hangsúlyt helyező nevelési-oktatási módszerek előtt.

Az önálló ismeretszerzésben a fő szerep ma is az olvasmányoké. Ezért figyelmünket a továbbiakban rájuk, illetve a meg- és hollétükkel kapcsolatos helyzetre, szóval az iskolai és a közművelődési könyvtárakra kell fordítanunk.

Ennek is van elvi, illetve gyakorlati része. Az elvi rész tekintetében arra a kérdésre kell válaszolnunk: tudunk-e korszerű állományokat szervezni a gyerekek és a fiatalok részére, rendelkezünk-e az ehhez szükséges szellemi felkészültséggel és a megfelelő segédletekkel?

Erre több lépcsős válasz adható:

1. A hazai gyermek- és általános iskolai könyvtárakban napjainkban akár már a legjobb összetételű állományok kialakítására is lehetőség nyílik. E munkához vezérfonalul olyan retrospektív segédletek állnak rendelkezésünkre, mint a *Beszélt könyvtár* legújabb kiadása, a *Könyvtári kis tükör* gyermekirodalmi kötete, a különféle tantárgyi és tanulmányi versenyekre kiadott ajánló bibliográfiák, sőt újabban a tantervek is; a kurrens gyarapodáshoz pedig az *Új Könyvek*, valamint ennek nemzetiségi változatai. A gyermek- és iskolai könyvtárak kezdődő integrálásának állományi megvalósításához ugyancsak készült ajánló katalógus.

Úgy látszik, hogy a gyermek- és az általános iskolai könyvtárakban a szépirodalmi állományré-

szek összetétele a legkedvezőbb, őket követi a kézikönyvtáré, s csak ezek után következnek az ismeretterjesztő — a tantárgykísérő és a tantárgyi ismereteket kitágító — irodalomé. Több szerzővel együtt valljuk, hogy a mindinkább kiteljesítendő gyermek- és tanuló-ellátási munka az utóbbi két állománytest differenciált fejlesztését teszi szükségessé.

2. Ha a pedagógusok információellátása kapcsán csak a középfokú képzésben részt vevő ifjúságot vesszük figyelembe, az ő olvasmányellátásukat illetően egyenesen azt mondhatjuk, hogy „nézni is tereh”. Mondhatjuk ezt elsősorban azért, mert az ilyen korú és foglalkozási népességet leginkább tömörítő településeken működnek az „A”- és a „B”-típusú könyvtárak, valamint a szakszervezeti könyvtári hierarchia felső szintjeire sorolt munkahelyi könyvtárak is, amelyeknek tágran megszabott gyűjtőkörébe igazán minden befér, amit ennek a korosztálynak kell, illik, érdemes és egyáltalán lehetséges olvasnia. E könyvtárakba tehát nemigen kell visszamenőlegesen bevinni ezt az irodalmat, hanem különféle módszerekkel — kiemelésekkel, ajánló bibliográfiákkal, kiállításokkal — inkább szembeszókövé kellene tenni, valahogy jobban az ifjúság látókörébe kellene helyezni.

Gyakorlati vonatkozásban — persze és sajnos — más a helyzet, különösen ami a gyermekkönyvtári és az általános iskolai könyvtári ellátást illeti. Itt a mostani feszültségek tulajdonképpen egy elvi győzelem, nevezetesen az új általános iskolai tantervek és követelmények bevezetése nyomán keletkeztek. Igen bőségesen olvashatunk róluk a *Könyvtáros* 1982. évi júliusi számában.

Mert miről is van szó? Arról, hogy más a kísérleti üzem és más a tömegtermelés. Az új tantervek bevezetéséig ugyanis azokon a kísérleti „varázshegyeken”, ahol a legjobb gyermekkönyvtárak csupán a példamutató általános iskolákkal és iskolai könyvtárakkal „társalogtak”, nagyon látványosan lehetett demonstrálni a kétszatos könyvtári ellátás elvszerű munkamegosztását és annak eredményességét. Most azonban a nagy oktatási „ám, legyen!” elhangzása után ez a helyzet gyökeresen megváltozott, hiszen napjainkban már az e tekintetben legrenyhébb iskola is kénytelen a tantervi követelményeknek valahogy megfelelni, ami az esetek túlnyomó többségében abból áll, hogy osztályait sorra-rendre kigyóztatja az adott település — néhány vagy éppen egyetlen — könyvtári „cédrusa” felé, függetlenül attól, hogy bizony az ily módon divatba jött „cédrusok” többsége nem olyan, mint Csontváryé: koronája alatt még egy-

egy osztály is alig fér el, nemhogy az osztályok serege.

Megítélésünk szerint a „C”-típusú könyvtáraknak legfeljebb a fele működik olyan feltételek között, hogy az ügy diszkreditálása nélkül legalább ideig-óráig elviselje ezt az ostromot. Olyan általános iskolai könyvtárak, amelyek megfelelnek az új tantervi követelményeknek, jószerevel alig vannak. Számukat is nehéz megadni. E tekintetben *Arató Ferenc* sem bocsátkozott adatközlésbe egy 1980-as kéziratában, ugyanis miután közölte az általános iskolák számát, szerényen csak annyit jegyzett meg: „több általános iskolában van tanterem nagyságú helyiség olvasóteremnek berendezve, ahol függetlenített könyvtáros könyvtári szolgáltatásokkal segíti az oktató-nevelő munka megvalósítását.” Azóta néhány lépéssel bizonyára előbbre jutottunk, de hol vagyunk még attól, hogy kijelenthessük, országosan megvalósítottuk azt a bizonyos kétszatos ellátást.

Éppen ezért — osztozva a legjobb gyermekkönyvtárosok és a „feltételek arányában gondolkozó” közművelődési könyvtárvezetők jogos aggodalmában — még egyszer hangsúlyozzuk annak szükségességét, hogy az iskolai könyvtári feltételek gyorsan — viszonylag gyorsan — javuljanak, különben a tömegtermelés nem fogja igazolni a kísérleti termeléshez fűzött várakozásokat.

Ám addig is, amíg nem jönnek létre a kétszatos ellátás jobb feltételei, mindenképpen javítani kell az általános iskolai pedagógusok retrospektív és kurrens irodalomismeretét, ha kell, a település iskolája és közművelődési könyvtára közötti kapcsolatok erősítésével, ha kell, a *Könyv és*

Nevelés ilyen irányú tevékenységének fokozásával, ha kell, az *Új Könyvek* rendszeres figyeltetésével, ha kell, a felsorolt és más alkalmas módszerek együttes alkalmazásával.

Szerencsére a középiskolai tanárok és a szakmunkásképző intézetek oktatói lényegesen jobb helyzetben vannak, bár nekik az irodalom jóval tágabb köreinek figyelésére kell berendezkedniük, ha „legények akarnak maradni a gáton”.

Arató Ferenc imént hivatkozott kézírata szerint az irányelvek követelményeinek a középiskolai könyvtárak 86 százaléka felel meg. A szakmunkásképzők 25 százalékaiban működik az Irányelvek a 18 éven aluli ifjúság könyvtári ellátásának javítására (*Könyvtáros*, 1972/2. sz.) c. dokumentumban foglaltaknak megfelelő, további 30 százalékaiban pedig az irányelvek követelményeit megközelítő könyvtár. A középiskolai pedagógusok jóval nagyobb százalékának esik tehát szinte a keze ügyébe mindaz, amiről és amiben tájékozódnia kell. És persze a legtöbbjüknek csak séta kérdése az is, hogy elérjék településük „A”- vagy „B”-típusú könyvtárát.

A szaktárgyi információk

Már az elmondottakból kitűnt, hogy a középiskolásokat illetően nagyjából rendelkezünk azokkal a könyvtári „elektromágnesekkel”, amelyek a megfelelő irányba fordulás esetén az iskolai könyvtári választéknál is gazdagabb választék bővítésére vonhatják, jórészt vonják is, ezt a korosztályt.

Az „A”- és a „B”-típusú könyvtárak révén azonban nemcsak azt ismerhetik meg a pedagógusok, amire a tanítványok előtti tudás-presztizsük megszerzéséhez szükségük van, hanem a számukra fontos információk *negyedik nagy csoportját* is, amit a szakjukban vagy szakpárosításukban megszerzett szakmai ismereteik szintentartása és továbbfejlesztése, esetleg szaktudományuk aktív művelése megkíván.

Ne feledjük, hogy az „A”- és a „B”-típusú könyvtárak fejlesztésének mai, tágnak mondható koncepcióját annak idején nem utolsósorban a pedagógusok szakirodalmi és szakirodalmi információs ellátásának megoldatlanságára hivatkozva dolgoztatta ki és fogadta el a kulturális kormányzat. Az e koncepció jegyében végbement kerekén tiszteztendő fejlődés igazolta az „A”- és „B”-típusú könyvtárak tervezőit és megvalósítóit. Jelenleg már mind gyakoribb az olyan beszámoló, mint Engli Katalin említett írása. Ezek egytől egyig a tájékoztató funkcióra való mind maradéktalanabb

felkészülésről, illetve e funkció mind tudatosabb gyakorlásáról adnak számot.

A pedagógusok igényeinek kiteljesítése és minél teljesebb kielégítése a következő „korparancsokat” tartalmazza az „A”- és a „B”-típusú könyvtárak számára:

figyeljék folyamatosan társadalmi környezetük változásait, s ennek megfelelően rugalmasan finomítsák gyűjtőkörüket, példányszám-megállapító gyakorlatukat;

különösen sokat törődjenek kézikönyvtárakkal, ezen belül a forrástájékoztató művek beszerzésével;

tegyenek határozottabb erőfeszítéseket az idegen nyelvű monográfiák megszerzéséért;

rendeljék meg a hazai információs intézmények mindazon szolgáltatásait, amelyek megfelelnek társadalmi környezetük, olvasótáboruk szükségleteinek, még ha ezek gyakran nem nyíltan jelentkeznek is;

a „C”-típusú könyvtárak körében népszerűsítsék állományukat és szolgáltatásaikat, és ezeket működtessék is;

vegyék módszeresen igénybe a szakkönyvtárakat és szolgáltatásaikat mindazon esetekben, amikor maguk nem győzik kielégíteni az igényeket szaktudással vagy állománnyal;

legyenek offenzív PR-kapcsolataik, s ezek éppen a pedagógusok irányában legyenek a legintenzívebbek.

Az offenzív kapcsolatszervező PR-munkát nem véletlenül kötöttük a pedagógusokhoz. A pedagógusok tekintélyes része ugyanis nemhogy szakmai információval nem él rendszeresen mindmáig, de még könyvtárakba sem jár. *Károlyi Ágnes* reprezentatív felmérése szerint (*Pedagógusok, információ, könyvtár*. 1974. OSZK KMK — NPI. 98 l.) a pedagógusoknak csak 49 százaléka iratkozott be könyvtárba, s bizonyosak vagyunk benne, hogy többségük épp azok közül kerül ki, akik az átlagosnál tájékozottabbak és az átlagosnál számottevőbb magánkönyvtárral is rendelkeznek.

Azóta a kép bizonyára javult néhány százalékkal. Reméljük ezt, bár Károlyi Ágnes egyik újabb, hivatkozási felmérése (Hivatkozásvizsgálat a pedagógiai szakirodalomban. = *Könyvtári Figyelő* 1978/6. sz.) még mindig makacsul arról tanúskodik, hogy a szakirodalmat használó pedagógusok még a szakmai információk magyarországi „sekély tengerében” is csak hébe-hóba merítik meg hálójukat.

Szóval: van még mit tenni e téren.

Futala Tibor